

ПОСЛЕДИЦЕ УКИДАЊА ВЛАШКОГ СТАТУСА У БЕОГРАДСКОЈ НАХИЈИ НА ДЕМОГРАФСКУ СЛИКУ ТОГ ПОДРУЧЈА*

Апстракт: У овом истраживању акценат је стављен на последице промене социјалног и пореског статуса становништва по демографску слику простора. Обрађене су демографске промене настале у трећој и четвртој деценији XVI века на подручју београдске управне области. Указано је на специфичности у насељености и структури насеља, као и на популационе мера које су спроведене после успостављања османске власти. Посебно је размотрено укидања статуса влаха као узрок промена у насељености. Сагледани су подаци које пружају османски пописни дефтери из периода непосредно пре и после укидања повлашћеног положаја за становништво овог подручја. Посебна пажња посвећена је упоређивању података из пописа влаха из 1528. године и два пописа из четврте деценије XVI века. Изнети су закључци о насељености и демографским кретањима, такође, указано је на процесе прилагођавања раније влашког становништва статусу раје.

Кључне речи:

Београдска нахија, власи, раја, демографске промене, насељеност, миграције.

Османска освајања балканских простора праћена су демографским променама које су у већој или мањој мери изражене на ширем пространству. Тежње османских власти да просторе које су освојили и задрже пратила је активна популациона политика, као и постепено увођење нове власти и институција. Демографске промене узроковане османским освајањима имају различит интензитет, размере и последице. Миграције становништва, такође, се могу одредити као тихе и спонтане сеобе мањег интензитета и организована масовна и систематска пресељења. Таласи миграција, које је било тешко обуздати и стабилизovati са обе стране границе, показују мало спонтаности, а више директне или индиректне принуде. Такође, фазе миграција нису били истог интензитета нити мотивисаности. Нису су се одвијале само у смеру од југа ка северу, ма да је овај смер кретања најизраженији. Правци су били различити и условљени су политичким приликама, али и популационим мерама држава. Ипак, миграције су само део сложеног механизма који је утицао на насељеност простора уз границу два велика царства, и треба их схватити као део

* Рад је део пројекта: *Насеља и становништво српских земаља у јужном средњем веку (XIV-XV век)* (ев. бр. 177010).

ширег историјско-демографског аспекта.¹

Током овог истраживања пажње неће бити усмерена на масовне таласе миграција преко границе, нити на систематска насељавања становништва. Акцент је стављен на промену социјалног и пореског статуса становништва као узрока извесних промена у насељености. У том смислу, посебно је размотрено укидања статуса влаха и последице овог догађаја по демографску слику простора. Ради добијања што прецизнијег прегледа посматано је мање подручје, које је обухваћено једном нахијом – београдском. Погодност подручја београдске нахије за овај вид истраживања огледа се у околности да је сачувано, а и објављено, више пописних дефтера из периода 1521–1560. године, а посебно у неколико година пре и после укидања влашког статуса.² Ово подручје, поред тога, представља немалу географску и административну целину од преко стотину насеља, тако да се подаци о последицама укидања влашког статуса могу саматрати релевантним и користити током компаративних истраживања за друга суседна подручја.

Београд је дуго времена одолевао надирућем исламском царству и био једина угарска тврђава јужно од Саве и Дунава. Дуготрајна опсада је окончана предајом овог стратешки важног града, 28. или 29. августа 1521. године.³ Освајање Београда узроковало је измене у територијално–управној организацији простора уз северну границу исламског царства. Одлуком од 15. септембра 1521. године Београд је постао седиште Смедеревског санџака, а шира околина града издвојена је у посебану нахију. Сасвим је разумљиво да је стари урбани центар преузео примат у управној организацији северних делова Царства. У Београд је пренето седиште санџакбега и кадије, а тврђава је била снабдевена бројном војном посадом.⁴ Београдска нахија није обухватала само насеља у околини града, која су представљала градски дистрикт, већ и нека која су се раније налазила у оквиру Османског царства. Границе Београдске нахије на северу и истоку биле су одређене великим рекама, Савом и Дунавом. На западу је допирала до тока Тамнаве, и обухватала села Барич и Бело поље. На југу се у оквиру нахије нашао долина Барајевске реке, и избијала на Дунав низводно од Гроцке.⁵ Ради се о једној од већих нахија Смедеревског санџака која је према попису из 1528. године имала 158 села.⁶

Поред тога што демографске прилике уз северну границу Османског царства нису биле стабилне током друге половине XV и првих деценија XVI века, освајање Београда покренуло је још један велики талас миграција и демографских колебања. Уствари, на ширем подручју око Београда дошло је до појаве која би се могла окарактерисати као *замена становништва*. Миграције становништва са овог простора биле су присутне и раније, као последица упада османске војске и опште

¹ Ђирковић 1990: 46; Ђирковић 1994: 431–434.

² Шабановић 1964: 19–398.

³ Елезовић, Шкриванић 1956: 1–83; Калић-Мијушковић 1967: 253–361; Aslantaş 2011: 25–29.

⁴ Шабановић 1955: 62; Миљковић-Бојанић 2004: 50; Крстић 2017: 197–206.

⁵ Већина насеља београдске нахије је убицирано. Радовановић 1975: 29–41; Крстић 2002: 144–147.

⁶ Шабановић 1964: 33–112.

нестабилности пограничног подручја. Међутим, у првим годинама након освајања долази до знатних демографских промена. Преживели уграски браниоци и становници Београда су пуштени да се пребаце у Угарску, док је за преживеле Србе уследило дуже путовање.⁷ Познато је да је становништво из околине Београда, одлуком османских власти пресељено у околину Галипоља.⁸ Овакав вид масовног и присилног пресељавања, чак прогонства, нису редак случај у османској популационој политици. Ради се о мери остваривања сигурности граничног подручја и избегавању бежања локалног становништва.

Популационе мере Османског царства на подручју београдске нахије брзо су резултирале поновним настањивањем. Организовано насељавање овог подручја само је једна од спроведених мера. Не може се прецизније утврдити са ког је простора доведено становништво настањено на подручју шире околине Београда. Може се само претпоставити да се ради о становништву које је и раније уживало влашки статус, вероватно са искуством у служби Османског царства. Поред тога, било је и припадника других полувојних редова посебно међу припадницима градске посаде Београда, у насељима на важним путним правцима.

У пописним дефтерима београдске нахије могу се препознати и други елементи активне популационе политике у првим деценијама након освајања. Смедеревски санџакбег Бали-бег добио је ферман од султана са наређењем да се пuste, ненасељене земље, око Београда дају у закуп како би их њихови корисници населили.⁹ На указану појаву замене становништва, указује и велики број мезри на подручју београдске нахије. Ова селишта најчешће представљају остатке бивших насеља. У попису из 1528. године пописано је око двадесет мезри, од којих је највећи број уписан као мукате, а на неким од њих забележени су примери насељавања те су у попису уписани и њихови становници.¹⁰ Упоредивањем статуса мезри у различитим пописима добијају се још израженији примери о насељавању запустелих селишта. Примери насеља насталих на ранијој мезри су Сланац, Халај, Ораховац и др.¹¹

Последице замене становништва, ипак, у етничком погледу нису биле велике. Она је знатно веће размере имала у пределима северније од Саве и Дунава, где је масовније досељавање српског становништва изазвало промену етничке структуре. На простору Смедеревског санџака и околној територији, упркос миграцијама, становништво је остало српско и православно. Стабилизовање демографске слике на простору јужне обале Саве и Дунава, уследило је после дубљег продора Османског

⁷ Калић-Мијушковић 1967: 238–268.

⁸ Бојанић-Лукаћ 1967: 91–96; Феридун 1995–1996: 237–255.

⁹ Шабановић 1964: 60.

¹⁰ *Ibid*: 60, 100, 103.

¹¹ *Ibid*: 17, 24, 25, 70, 239, 123, 234, 333, 396–397, 525. Мезра Сланац је најпре уписна уз село Мираковац (Миријево) са напоменом да је обрасла трском која се жање, а касније је прерасла у села Горњи и Доњи Сланци која су припадала вакуфу Мехмед-бегу Јахјапашића. Халај је у попису 1516. и 1521/23. године уписан је као мезра у близини Железника, а у попису из 1528/30. године то је немало село (25 потпуних, 17 нежењених и 2 муслиманска домаћинства). Слично је и са мезром Ораховац која се у каснијим пописима помиње као село Раховац.

царстава на Угарску територију, последице Мохачке битке.

Једна од најзначајнијих популационих мера Османског царства на простору северне Србије је насељавање становништва са влашким статусом и успостављање овог друштвено-економског положаја међу локалним становништвом.¹² Власи као друштвени слој у Османском царству више пута су биле предмет истраживања.¹³ Указано је да је ова институција из српског средњег века пренета у османски управни и друштвени систем. Османској држави власи су били потребни првенствено због њихове војне службе и начина на који је она функционисала, стога су они интегрисани у војне структуре Царства. Такође, препознати су и као посебна правна и економска категорија.¹⁴ Потреба за оваквим видовима сталног полувојничког организовања локалног становништва у пограничним пределима, навела је османске власти да статус влаха добују становници читавих нахија и већих управних области.

Османска освајања у трећој и четвртој деценији XVI века померила су северну границу Царства далеко од српских области. Веома важна прекретница је укидање влашког статуса за становништво смедеревског, крушевачког, зворничког санџака, као и видинског и босанског. Ово мењање социјалног статуса велике групе становништва морало је довести до одређених демографских последица. Сматра се да је овим чином покренут талас миграција.¹⁵

Да би се сагледале демографске промене у београдској нахији биће упоређени подаци из пописа влаха 1528. године, пописа којим је становништво уписано под харач, највероватније из 1532. године, а затим и пописа ове области из 1536. године. Иако је до следећег познатог пописа, који потиче из 1560. године, пришло три и по деценије, узета су у обзир и демографске промене настале у том периоду.

У београдској нахији 1528. године пописано је укупно 158 насеља, са уписано 2.142 старешина влашких домаћинстава и 2367 *шадија*, тј. придодатих мушких чланова.¹⁶ Просечна величина влашких села у Београдској нахији 1528. године износи око 12 кућа по селу. Та цифра не одступа много од просека за читав Смедеревски санџак, где је просечна величина влашког села око 13 кућа.¹⁷ У статистику о величини села урачунате су само старешине влашких кућа, а не и *шадији*, придодати чланови домаћинства, који су такође одрасли мушкарци са својим породицама. Слика о насељености би изгледала сасвим другачије ако се узму у обзир ови придодати чланови, јер негде њихов број надмашује број носиоца домаћинства. На пример, у селу Младеновац на 15 домова долази 25 табија, у Кокарину на 11 носиоца кућа долази 25 придодатих чланова, а у неким селима и више.¹⁸ Укупно у београдској нахији према овом попису број придодатих чланова је већи од броја носиоца домаћинства, тако на

¹² Више о давању влашког статуса становништву северне Србије: Бојанић-Лукач: 1971, 255–268; Ђурђевић 1984: 9–34; Миљковић 2010: 49–68; Isailović 2017, 25–42.

¹³ Преглед значајнијих радова о власима у Османском царству: Миљковић 2010: 5–22.

¹⁴ Миљковић, Крстић 2009: 301–319; Isailović 2017: 25–42.

¹⁵ Миљковић 2010: 65–67.

¹⁶ Шабановић 1964: 33–112; Крстић 2005: 181; Крстић 2018: 207.

¹⁷ Миљковић-Бојанић 2004: 159.

¹⁸ Шабановић 1964: 93–94.

једног табија долази 0,9 старешина домаћинства. То значи да би број мушких глава, могао да буде и дупло већи. Ови подаци отварају и друго демографско питање какво је структура породице. Структуру српске породице и начин живота, какав осликава попис становништва са влашким статусом, у складу је са познатим подацима о организацији породичног живота у средњовековној Србији. Кућа, као пореска јединица, често је већа породична задруга. Овај вид породице заступљен је, чак доминантан, у средњовековном српском друштву. Уочавају се два типа задруге: очинске, у којима заједницу чине отац и синови, или братске, у којима више ожењених браћа живи у истом домаћинству. Разлози живота у великим породицама су традиционални и економски, лакше савладавање радних обавеза на заједничком имању, као и пореских задужења. Инокосне породице ипак постоје и делију и у средњовековној Србији и у под османском влашћу.¹⁹

Од велике важности за демографску слику овог простора је попис београдске нахије извршен непосредно после укидања влашког статуса, чији је циљ уписивање ових становника „под харач“. Попис није датиран што је изазвало различита тумачења о времену настанка.²⁰ Ипак, новија истраживања показују да је настао највероватније 1532. године.²¹ Важно је нагласити да многи мушкарци који су у попису влаха 1528. године уписани као табији, касније се појављују као носиоци посебних домаћинстава. Упоређивањем имена становника у пописима долази се до сазнања да се ради о истим људима.

Пример села Лигоровац је само један од бројних у којима је уочљив овај процес. У овом насељу је 1528. године уписано 7 породица за влашким статусом. Међутим, ради се о породичним задругама са више ожењених мушкараца, па су тако пописивачи уписали још 11 придодатих чланова домаћинства, табија. У попису из 1532. године ово село је бројало 15 потпуних породица и 1 неожењеног. Упоређивањем података долази се до закључка да је 5 старешина домаћинстава који су наведени 1528. године, остало на челу кућа и у следећем попису. Поред тога, још 6 оних који су раније били придодати чланови, браћа или синови, у попису раје уписано као носиоци посебних домаћинстава.²² Слични примери могу се препознати у бројним насељима. Тако је у селу Пркосава у попису влаха (1528) уписана задружна породица оца и двојице синова: *Радул син Вукосавића, с њим Вукодрај њејов син, Драјшиа, њејов браји*. У попису спроведеном после укидања влашког статуса ова породица више није чинила једну пореску јединицу него три, па су уписни посебно: *Радул син Вукосава; Вукодрај син Радула; Драјшиа син Радула*.²³ Сличан је у пример породичне задруге Вучихне и четворице његових синова Лазара, Радула, Вучерина и Радосава из села Ивојевац. Када су изгубили статус влаха отац је остао носилац једног домаћинства

¹⁹ Мишић 2015: 357–381.

²⁰ Шабановић 1964: 114–115, попис смешта у период између 1528. и 1530. године, са назнаком да је вероватније настао ближе последњој години. Овакво датовање је до скоро било опште заступљено у историографији.

²¹ Катић 2015а: 40.

²² Шабановић 1964: 38, 184.

²³ *Ibid*: 81, 180.

(вероватно у кући са једним сином) док су остала тројица синова пописани посебно. У следећем попису из 1536. године отац се више не помиње на челу домаћинства, док су двојица синова Вучерин и Радослав и даље на својим баштинама.²⁴ Разлози посебног уписивања старешина рајинских домаћинства не одражавају начин функционисања породице, већ начин опорезивања становништва. Сврха пописа је фискална и бележење пореских обвезника, код влаха то је кућа, а код раје мушка глава.

Недатирани попис, који новија истраживања смештају у 1532. годину, може бити полазна основа за сагледавање демографских прилика у београдској нахији. У њему су ранији власи уписани „под харач“, а то је извршено непосредно после одлуке централне власти о томе.²⁵ Према овом попису београдска нахија је имала 155 села са укупно 2823 домаћинства.²⁶ Генерално, подаци из пописа указују на стабилну слику насељености овог подручја. Већ је напоменуто да се због разлика у начину пописивања влаха и раје подаци не могу сасвим поуздано упоредити. Поред тога мора се напоменути да је локално становништво пописано у нови попис и тада су му одређене нове пореске обавезе. У кратком року није могло доћи до организованих противљења овом материјално тежем положају, нити расељавања. Да би се сагледале последице промене социјалног статуса мора се извршити поређење са подацима из следећег пописа.

Следећи попис београдске нахије извршен је 1536. године и тада је уписано 161 село, нешто више него у претходним.²⁷ Нека од насеља су по први пут уписана у оквиру београдске административне области јер су раније припадала прилепској нахији, чије је деловање било краткотрајно и са циљем стварања јаче управе у пограничном подручју. Укупан број пореских обвезника београдске нахије уписан у овом попису износи 3129.²⁸ Приметан је пораст укупног броја становника, али треба узети у обзир и нешто већи број насеља. Такође, подаци о насељености и величини села не одступају знатно од претходних пописа.

Да би се добили што адекватнији резултати демографских кретања у овом истраживању посматрана су насеља која су поменута у оба пописа београдске нахије (из 1532. и 1536.), а има их 141. Упоређивањем података дошло се до запажања да се у 77 села (54% од броја посматраних насеља) број становника повећао, у 51 селу број становника је опао, док је 13 остао исти. Број становника се увећао и у малим и у великим селима, у неким за свега неколико кућа, док у другима знатније. На пример,

²⁴ *Ibid*: 39, 150.

²⁵ *Ibid*: 117–242

²⁶ У овом истраживању коришћени су подаци о укупном броју домаћинства у насељима, који је добијен сабирањем изворних података о броју потпуних хришћанских домова, удовичких и самачких, као и муслиманских кућа. Пописни дефтериове категорије уписују посебно из фискалних разлога јер се разликује начин опорезивања, али они у демографском погледу представљају домаћинство. Сличне податке о броју домова, само разврстане по пописним категоријама доноси: Крстић 2018: 207.

²⁷ Шабановић 1964: 244–397.

²⁸ Крстић 2018: 207: износи податак да београдска нахија 1536. године има 163 села и 2665 домаћинства. Вероватно се ради о броју потпуних хришћанских домова. Могуће да постоје и друге разлике у методологији коришћења изворне грађе, па се подаци добијени у нашем истраживању не подудару са онима изнетим у цитираном раду.

у селу Заци број кућа се за свега четири године повећао са 23 на 38, у Орловцу са 12 на 22, а у селу Светодоли са 5 на 11.²⁹ Наравно, има насеља у којима се број становника смањило, али не знатно. Само је једно село запустело, Коњуш, које је раније имало 2 куће, од тога је једно домаћинство одумрло, а друга породица се преселила у друго село, о чему постоји забелешка у попису.³⁰ Дакле, ради се о природном процесу.

Поређење података из пописа 1532. и 1536. године указује на веома важан закључак да до расељавања сановништва није дошло у овом периоду. Забележен је и изванредан демографски раст за ове четири године. Дакле, у првим годинама после укидања влашког статуса становништво није испољило нарочито агресивну нити миграциону реакцију на нови социјални статус. Напротив, изворни подаци показују стабилну демографску слику у првих неколико година.

Остаје отворено питање да ли је промена социо-економског статуса довела до извесних последица и миграционих таласа у наредним деценијама. После освајања Будима 1541. године и учвршћивање османске власти на простору Угарске, нарочито после освајања Баната 1551/1552. године, уследиле су интензивне популационе мере са циљем бољег насељавања ових простора. Подаци из османских извора и новија историографска истраживања су показала да су простори Баната и Бачке и других делова османске Паноније током друге половине XVI века интензивно насељавани српским становништвом, као и да су пореске обавезе становништва у тим областима биле блаже.³¹

Следећи сачувани попис београдске нахије потиче из 1560. године, иако хронолошки удаљен од одлуке о укидању влашког статуса, може послужити за праћење демографских кретања.³² Такође, подручје шире околине Београда у периоду од четврте до седме деценије XVI века претрпело је и извесне промене у административно-управном погледу. Формирана је нахија Авала, а дошло је до прерасподеле унутар већ постојећих.³³ Према попису из 1560. године заједно београдска и авалска нахија имале су 149 села са укупно 2573 домаћинстава.³⁴ Дакле, административно је обухваћен мањи број села него у претходним пописима, али евидентно је и смањење укупне популације.

За сагледавања демографских кретања између 1536. и 1560. године узета су у обзир насеља која се појављују у оба пописа, а таквих је 139. У овом периоду у 58 села (око 41,7%) дошло је до повећања броја становника, док је у 79 села (56,8%) број становника опао, а у два насеља остао исти. У већини насеља пораст или смањење

²⁹ Шабановић 1964: 203, 351, 159, 342.

³⁰ *Ibid.*: 325.

³¹ Катих 2003: 150–151; Крстић, 2014: 59–63.

³² Шабановић 1964: 461–573.

³³ Нахија Авала издвојена је у посебну управну област у периоду између 1536 и 1560. У попису из 1560. Године поред града Авала овој нахији је припадало 64 села. Њој су припала насеља која су раније углавном припадала прилепској и београдској нахији. Стога ће у овом истраживању бити праћен континуитет насеља и демографска кретања без обзира на нахијску организацију. За попис насеља Авалске нахије Шабановић 1964: 534–573; О тврђави и управној области Авала: Катих, 2015б, 153–172.

³⁴ Шабановић 1964: 461–573.

броја становника је умерен, тако да би се могао сматрати природним процесом. Ипак, забележени су и случајеви насеља у којима се број становника знатно смањио (Бело Поље са 33 на 7 кућа, Лештани са 45 на 24 кућа), али постоје и села која су се знатно увећала (Кумодраг са 31 на 82). Поред тога, два села су опустела у поменутом периоду.³⁵ Највећи број насеља бележи континуитет са претходним дефтерима са овог подручја. Попис из 1560. не бележи знатне миграције и нису присутне забелешке да се становништво неког насеља иселило.

У историографији преовладава став да се после укидања влашког статуса становништво које је уживало овај положај раселило у потрази за бољим условима живота.³⁶ На основу података о београдској нахији такав закључак се не би могао извести. Да би се као основни узрок миграција и демографског пада могло означити укидања влашког статуса, до реакције и кретања би морало доћи већ у првим годинама након подхарачења становништва. Напротив, у београдском крају није забележено опадање укупног броја домаћинства, нити су забележена иселавања, чак ни мањег обима. Стиче се утисак да је становништво прихватило статус раје и остало на својим огњиштима. Једна од важних одлика насељености београдске нахије је чињеница да је овај простор умерено и равномерно настањен селима мање и средње величине. Ова околност се може тумачити као последица планског насељавања овог простора, о чему је било речи. Стабилну слику насељености у сеоским насељима београдског краја могу подкрепити и подаци о просечној величини села. Тако је просечна величина села 1532. износила 18,5 кућа, четири године касније 19,4 кућа, а 1560. године 17,3 кућа по селу. У суседним деловима Смедеревског санџака, посебно у кучевској нахији, број ситних (до 5 кућа) и пустих села је велики, за разлику од београдске нахије где је патуљастих села свега неколико. Истовремено, овде нису забележена ни велика сеоска насеља, каква су постојала широм некадашње српске државе, посебно уз Велику Мораву, где се сусрећу села са преко 100 кућа чак и у периодима миграционих таласа и демографских осцилација.³⁷

Основни закључак да у првим годинама после укидања влашког статуса у београдској нахији није дошло до опадања броја становника, треба упоредити са познатим истраживањима о демографским приликама у суседним областима. Такође, треба се осврнути и на запажање да су у дефтерима из треће и четврте деценије XVI века ретке забелешке о раселавању становника, док се, наспрам тога, подаци о миграцијама чешће сусрећу у ранијим пописима. Тако су у пописима из 1476. и 1516. године у смедеревском санџаку забележени бројни примери раселавања раје, као и знатније опадање броја становника. Близина границе и упади војске са угарске територије, често предвођене српским великашима, изазивали су нестабилност и покретање становништва.³⁸ На демографску ситуацију утицај су имале и епидемије куге, које су

³⁵ Ради се о мањим насељима: Раховац је 1536. г. имао 6 кућа, а Трњина 4 куће. Шабановић 1964: 333, 394, 525.

³⁶ Миљковић-Бојанић 2004: 171, 239.

³⁷ Миљковић-Бојанић 2004: 159; Крстић 2005: 179–182.

³⁸ Миљковић-Бојанић 2004: 159–165.

биле честе почетком XVI века.³⁹ Такође, забележени су и периоди суша и глади. У рударским подручјима на насељеност је утицај имао и економско-привредни развој.

Истовремено са укидањем влашког статуса на становништво смедеревског санџака, иста мера спроведена је и у зворничкој управној области. Ранија истраживања показала су знатно опадање броја становника у првим деценијама XVI века у овој области. Тако је у зворничком санџаку у периоду од 1519. до 1533. године, број становника преполовљен.⁴⁰ Ипак, ово опадање се не може директно повезати са укидањем влашког статуса. Подаци из следеће две деценије такође указују на опадање популације. Крупањ и Рађевина доживеле веома упадљив губитак становништва у периоду између пописа 1528. и 1548. године. У Јадру који је припадао Зворничком санџаку за пет година, од 1528-1533. године, број домаћинстава је са 1.575 спао на 1.205 домаћинстава.⁴¹ За овај период демографске промене би се могле довести у везу са потхарачењем влаха.

Подаци за Крушевачки санџак, такође, указују на значајно смањење броја становника у првим деценијама XVI века.⁴² Тако је у нахији Козник од 1516. до 1536. године број пореских обвезника опао са 3.230 на 1.520, што је губитак становништва од 53%.⁴³ У нахији Петрус 1516. уписано је 2206, 1530. – 1592 домаћинстава, док је у наредних шест година број опао на 1121 кућа.⁴⁴ На примеру нахије Бован учава се исти процес па је односу на пописе из 1516. до 1530. године број становника опао за 29,7%, док је у наредних шест година тај процес нешто интензивнији, те је забележено опадање од 32,6%.⁴⁵ Сличан тренд опадања у Крушевачком санџаку забележен и пре и после укидања влашког статуса. У овој области број влашких домаћинстава је био мањи него у смедеревском, па су вероватно и последице укидања овог привилегованог положаја биле мање. Разлози демографског пада у првим деценијама XVI века су бројни. Ипак, ово подручје бележи и велики пораст броја становника у другој половини истог века.⁴⁶

Подаци који указују на смањење броја становника у првим деценијама XVI века, потичу са ширег простора Балканског полуострва. Сличан тренд опадања забележен је у санџацима и нахијама на које се не односи поменута наредба о укидању влашког статуса. На пример, забележено је смањење броја становника и у Ђустендилском санџаку, коме је припадала Врањска нахија.⁴⁷ Депопулацију треба посматрати као сложен процес, и јако се ретко дешава да је узрок ове појаве само у социјално економским разлозима. Штавише, социјални положај становништва је ретко основни узрок миграција.

³⁹ Храбак 1957: 19–37.

⁴⁰ Ханџић 1986, 23–211.

⁴¹ Бојанић 1986: 147; Бојанић 1985: 85.

⁴² Васић 1972: 52–54.

⁴³ Амедовски, Петовић, Гарић-Перовић: 2011, 14.

⁴⁴ Гарић-Петровић, Амедовски 2015: 130–131.

⁴⁵ Амедовски 2010: 225–242.

⁴⁶ Гарић-Петровић, Амедовски 2015: 130–134.

⁴⁷ Стојановски 1985: 35–47

Ипак, не треба ни смањивати значај промена насталих укидањем влашког статуса. Треба указати и да је одлука о укидању имала последице на које су османске власти морале реаговати. Тако је 1540. године враћен положај повлашћеним групама за становништво босанског и видинског санџака.⁴⁸ Могуће да је у овим подручјима дошло до већих демографских осцилација, или је сам простор, или политичке околности захтевале ову меру. Да ли је враћање влашког статуса у околним санџацима изазвало реакцију међу ранијим уживаоцима ових повластица у Смедеревском санџаку, тешко је поуздано одговорити.

На крају, треба указати на специфичан развој демографских прилика у београдској нахији у односу на остале делове Смедеревског санџака. Већ је поменута извесна „замена становништва“ настала у годинама освајања Београда. Подручје је настањено захваљујући интензивним популационим мерама османских власти. Становништво београдске нахије, те 1532. године, чине већином људи који су ту настањени око једну деценију, који су у питомом шумедијском пределу вероватно имали знатно боље услове живота него на старим стаништима. После тога је уследио период благог демографског раста забележен у трећој и четвртој деценији XVI века.

Ипак, сагледавање демографске слике ширег подручја захтева много опсежније истраживање. Када се говори о последицама укидања влашког статуса, само се на малом простору могу извршити упоређивања која би била репрезентативна. За таква истраживања било би неопходно имати попис одређеног подручја непосредно пре укидања привилегија, као и бар два пописа раје са истог подручја начињен у краћем временском размаку после тога. На подручјима за која постоје такви изворни подаци, треба поново преиспитати да ли је 1531-1532. године прекретница у демографским приликама. Укидање влашког статуса као тема за историјско-демографска истраживања само је у траговима истражено и то једно од питања којим би будући истраживачи могу посветити пажњу.

Библиографија:

- Амедовски Д. „Демографске прилике у нахији Бован као пример депопулације Румелије у 16. веку“, *Историјски часопис*, 59, 2010, 225–242.
- Бојанић, Д. „Јадар у XVI и XVII веку“, у: *Јадар у прошлости*, Лозница: Радио Подриње, СИЗ културе, 1985, 77-195.
- Бојанић, Д. „Крупањ и Рађевина у XVI и XVII веку“, у: *Рађевина у прошлости I*, Крупањ: Скупштина општине, 1986, 131–184.
- Бојанић, Д. *Турски закони и законски јройиси из XV и XVI века за смедеревски, крушевачку и видинску област*, Београд: Историјски институт, 1974.
- Бојанић-Лукач, Д. „Власи у северној Србији и њихови први кануни“, *Историјски часопис* 18, 1971, 255–268.
- Бојанић-Лукач, Д. „О прошлости Галипољских Срба“, *Зборник Марице српске за друшћивене науке*, 48, 1967, 91–96.

⁴⁸ Бојанић 1985: 85.

- Васић, М. „Становништво крушевачког санцака”, у: В. Стошић (ур.), *Крушевац кроз векове*, Крушевац: Народни музеј, 1972.
- Гарић-Петровић, Г. Амедовски, Д. „Становништво и насеља нахије Петруш у 16. веку“, *Историјски часопис*, 62, 2013, 117-137.
- Ђурђевић, Б. „О насељавању Влаха-сточара у сјеверну Србију у другој половини 15. вијека“, *Годишњак друштва историчара БиХ*, 35, 1984, 9–34.
- Елезовић Г. Шкриванић Г. *Како су Турци после више ојсада заузели Београд*, Београд: Научна књига, 1956.
- Калић-Мијушковић, Ј. *Београд у средњем веку*, Београд: Српска књижевна задруга, 1967.
- Катић, С. „Кнежевачко Потисје под турском влашћу“, у: В. Крстић, С. Јожеш (ур.), *Историја Новог Кнежевца и околине*, Нови Кнежевац: Скупштина општине, 2003, 135–209.
- Катић, С. „Рудник под османском влашћу у 15. и 16. веку“, *Историјски часопис* 55, 2007, 133–155.
- Катић, С. „Тврђава Авала (Гјузелце) 15–18. век“, *Историјски часопис* 64, 2015, 253–272
- Катић, С. Урошевић, У. „Сумарни попис вакуфа Смедеревског санцака из 1530. године“, *Мешовита траја (Miscellanea)* 36, 2015, 37–72.
- Крстић, А. „Бачка под османском влашћу“, у: М. Матицки, В. Јовић (ур.), *Бачка кроз векове: слојеви култура Бачке*, Београд: Вукова задужбина, 2014, 55–86.
- Крстић, А. „Кучево и Железник у светлу османских дефтера“, *Историјски часопис*, 49, 2002, 139–162.
- Крстић, А. „Околина Београда у позном средњем веку (од почетка XV до првих деценија XVI столећа)“, *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности IX, Дани српскога духовног преображења 25*, Деспотовац: Народна библиотека „Ресавска школа“, 2018, 197–222.
- Крстић, А. „Сеоска насеља у Подунављу и Посавини Србије и Јужне Угарске у 15. и првој половини 16. века“, *Историјски часопис*, 52, 2005, 165–194.
- Миљковић Е. Крстић, А. „Трагови српског средњовековног права у раним османским канунима и канунамама“, у: С. Ђирковић, К. Чавошки (ур.), *Средњовековно право у Срба у оштедљивости историјских извора*, Београд: САНУ, 2009, 301–319
- Миљковић, Е. „Власи и смедеревском санцаку у другој половини 15. и првој половини 16. века“, *Браничевски гласник*, 7, 2010, 49–67.
- Миљковић, Е. „Власи у домаћој историографији (1960-2010)“, *Браничевски гласник*, 7, 2010, 5–22.
- Миљковић-Бојанић, Е. *Смедеревски санцак 1476–1560: земља, насеља, становништво*, Београд: Историјски институт, Службени гласник, 2004.
- Мишић, С. „Српска породица у позном средњем веку“, *Етноантрополошки проблеми* 10/2, 2015, 357–381.
- Радовановић, В. „Где су се налазила непозната села и мезре у околини Београда која се помињу у турским катастарским пописима од 1476. до 1566.“, *Годишњак града Београда*, 22, 1975, 29–41.
- Стојановски, А. *Врањски кадилук*, Врање: Народни музеј, 1985.
- Ђирковић, С. „Сеобе српског народа у краљевину Угарску у 15. и 16. веку“, у: Д. Ранковић (ур.), *Сеобе српског народа од 14. до 20. века*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1990.
- Ђирковић, С. „Српски живаљ на новим огњиштима“, у: Ј. Калић (ур.), *Историја српског народа II*, Београд 1994, 431–444.
- Феридун, Е. „Историја једне миграције с почетка 16. столећа“, *Историјски часопис*, 42–43, 1995–1996, 237–255.
- Храбак, Б. „Кућа у балканским земљама под Турцима од 1450. до 1600. године“, *Историјски гласник*, 1–2, 1957, 19–37.

Храбак, Б. „Средњовековни рудник и трг Рудиште под Авалом“, *Годишњак музеја града Београда*, 3, 1956, 99–105.

Шабановић Х. „О организацији турске управе у Србији у XV и XVI веку“, *Историјски гласник*, 3-4, 1955.

Amedovski D. Petrović V. Garić-Petrović G. 'The Koznik District (Nahiye) in Central Serbia in the Sixteenth Century: Settlements and Population Dynamics', *International Journal of Turkish Studies* 17/1, 2, 2011.

Aslantaş, S. „Belgrad-ı dârü'l cihâd“, *Türkiyat Araştırmaları* Yıl: 8, Sayı: 15, Güz 2011, 25-29.

Isailović, N. 'Legislation Concerning the Vlachs of Balkans Before and after Ottoman Conquest: an Overview', in: S. Rudić, S. Aslantaş (ed.), *State and Society in the Balkans before and after Establishment of Ottoman Rule*, Belgrade: The Institute of History, Yunus Emre Enstitüsü - Turkish Cultural Centre 2017, 25–42.

MARIJA KOPRIVICA

University of Belgrade, Faculty of Philosophy

THE CONSEQUENCES OF THE ABOLITION OF THE STATUS OF VLACHS IN THE BELGRADE NAHIA FOR THE DEMOGRAPHIC PICTURE OF THAT AREA

Summary

This study deals with the consequences of changing the social and tax status of the population for the demographic picture of the area. The abolition of the status of *vlachs*, as a cause of certain population change, has been especially considered. In order to get an overview as precise as possible, a smaller area has been observed, and it belonged to only one nahiya – the Belgrade one. The suitability of the area of the Belgrade nahiya for this type of research is reflected in the fact that there are a few preserved census defters from the period 1521-1536, i.e. several years before and after the abolition of the status of vlachs. Firstly, the question of the general population of the observed area in the first decades of the 16th century has been considered. It has been noticed that there were significant changes in the structure of population shortly after the conquest of Belgrade in 1521. This phenomenon was of such great proportions that it could be perceived as a certain *change of population*. One of the important population measures of the Ottoman authorities was giving the status of vlachs to the local people. However, as a result of spreading the Empire to the north, there was no more need for this type of organization, and thus, the status of vlachs for the people of the sanjaks of Smederevo, Krusevac and Zvornik, was abolished around 1531/1532. This change of the social status of a large group of population had to lead to certain demographic consequences. In the historiography, the prevalent belief is that population moved away looking for better living conditions after the abolition of the status of vlachs.

The census records of the Belgrade nahiya from 1528, 1532, 1536 and 1560 have been compared and it has provided a more detailed picture of the population and its structure. Due to differences in the way of registering vlachs and ordinary people, it is not possible to compare data quite accurately. It is necessary to take into consideration the tabis from the census of vlachs in 1528 in order

to compare them with the census of ordinary people from the next decade. It was noticed that a lot of men were registered as added members of a household (taby) in 1528, while they were mentioned as owners of a household around two years after that. The census taken in 1532 only brought new taxes to the previously vlach population, so that in this short period of time, there was no place for a change in population. The comparison of census records from 1532 and 1536 leads to a very important conclusion that the moving of population did not happen in this period. Certain demographic growth was recorded during these four years, and the number of houses increased in even 54% of populated places. The impression is that the population accepted the status of ordinary people and stayed in their homes. The data from census from 1560 indicates that in the next few decades the demographic picture is stable, although the total number of inhabitants has decreased.

The basic conclusion that there was no decline in the number of inhabitants in the first years after the abolition of the status of vlachs was compared with well-known studies of the demographic conditions in the neighbouring areas. It turned out that the data which suggested the decline in the number of inhabitants referred to a larger area of the Balkan Peninsula. There are not many areas where there are preserved census records shortly before and after the abolition of the status of vlachs, so that it is not possible to say that the previously mentioned depopulation and this event were connected. Accepting the position of ordinary people was only one of the elements which had an influence on the demographic changes, but it is also necessary to take into account the plague epidemic, economic conditions, political and military stability of a particular area, as well as other conditions.

Keywords: Belgrade nahiya, vlachs, raya, demographic changes, population, migrations.